

WOLFGER PÜSPÖK UTI SZÁMADÁSAI 1203/4-ből.

— Adatok a középkori pénzlábak történetéhez. —

Irta: KROPF LAJOS.

Még 1874-ben, Wolf tanár, Cividaleban Friuliban, az ottan egykor főnnállott kolostor levéltárában 10 beírott pergamen-lapot fődözött föl, melyekről ma, minden kétely kizárásával be van bizonyítva, hogy *Wolfgernek*, az akkori *passaui püspöknek*, az 1203. és 1204. évből származó némi uti költségeit tartalmazzák, melyeket két *osztrák* és egy *olaszföldi utja* alkalmával irtak össze. A püspök egy ízben *Dévénynél* is járt a magyar határon. Imre királynak egy követsége pedig vele volt Olaszthonban s a magyaroknak (Hungaro, Hungaris) tett fizetések többször fordulnak elő a számadásokban, melyeknek teljes szövegét, többé-kevésbbé pontosan *Ignaz V. Zingerle* még 1877-ben adta ki Heilbronnban „*Reiserechnungen Wolfer's von Ellenbrechtskirchen...*“ stb. czim alatt. Eddig azonban csakis a német irodalomtörténet művelői foglalkoztak vele. Figyelmüket pedig azért vonták magukra e látszólag száraz adatok, mert „Walther Cantor de Vogelweide“ neve kétszer is fordul elő a szövegben s ez az egyedüli okirat, melyben ama hirneves német költő névszerint meg van említve.

Ideje már, hogy valaki *gazdaságtörténelmi* szempontból is kissé jobban figyelemre méltassa ez érdekes lapokat.

Az alább elmondandók könnyebb megértésére, a következőket kell előrebocsátanunk.

A Zingerlénél 1—3. levélnek (a kéziratban) számozott darabok az *első osztrák útra* vonatkoznak; a 4—7-dik pedig a *második osztrák* és az *olaszthoni út* kiadásait tartalmazzák. A 8. levél (a kéziratban) pedig csak *pénzváltási följegyzéseket* ad az 1204. ápr. 11. és u. a. év július 30-ka közt. A 9. és 10. számú kézirati lapokat egyelőre mellőzni fogom, mert még a keltüket illetőleg sem vagyunk teljesen tisztában.

Megjegyzendő továbbá, hogy az első csoporthoz tartozó 3 lap nem képez valami folytatolagos jegyzéket, hanem csak három váriánst, sok ízben lényeges eltérésekkel, kihagyásokkal, toldásokkal stb. Ugyanílyen

összefüggésben áll egymással a második csoportba tartozó négy lap is. Hogy példával illusztráljam a dolgot, az 1. lapon azt olvassuk, „nuncio regis“, a 2-on pedig „nuncio dni regis (Philippi) in Austriam descendenti;“ ámbár mindkét följegyzés ugyanazon egy kiadásra vonatkozik.¹

Több ízben ez a változatosság hasznunkra is van, mert érdekes dolgokra tanít meg bennünket. Így pl. megtudjuk, hogy a XIII. század első éveiben is már kétféle *solidus*-sal számítottak bajor földön. Így pl. „Apud *Znoim*“ 90 denár = 3 *solidi longi*² (Zingerle 3. és 12. lap.) „Apud *Senftenberck*“ pedig 2. sol. = 24 denár (Zing. 4. és 12. l.) Továbbá „Apud *Sanctum Ipolitum*“ (St. Pölten) 107 denár = 3 sol. long. et 17. den. (Zing. 10. és 14. l.) „Apud *Niwenburch*“ (Klosterneuburg) ellenben 2 sol. breves = 24 denár. (Zing u. ó.) Mint tudjuk a *Mon. Boica* (V. 344.) egy tételéből „12 sol. faciunt unum talentum et dim.“ (A. D. 1160) és 8 *solidus* 1172-ben szintén egy talentumot tett.³

Mindkét esetben tehát *solidus longus* (azaz 30 denáros *solidus*) értendő, mert a talentum (libra) 240 denárt tartalmazott.⁴ Így pl. Wolfgernél is a magyar király követének számára tett többféle kiadás egy-izben a 63 + 60 + 5 = 128 denárnak, másizben pedig fél talentum + 8 denárnak van följegyezve.

Egyideig még meglehetősen simán megy a dolog. Csakhamar azonban sok fejtörést okozó tételre találunk. Mindenekelőtt szemünkbe ötlük egy ilyen tétel, hogy „x marcas et unum fertonem minus uno loth ad pondus colon.“ mérlegeltek „apud *Wiennam*“ hol „non ponderabant plus quam VIII. marc. et VI. den. Illas dedit ipse pro. XI. tal. et hoc erat de argento, quod solvendum magistro Volenando de Wirzeburch.“ (Zing. 8.) Olvasási hibáról szó sem lehet, mert Höfer is így adja a szöveget (*Beiträge* XVII. 450.) A beváltás

¹) Számos példát látunk erre nézve Höfer Ágoston a *Beiträge z. Gesch. d. deutschen Sprache* 17. kötetében. Egy mellékletben, 3 összehasonlító táblázatban lenyomatja a 4. 6. és 7. lap szövegeit.

²) *Du Cange* is akadt a „*solidi longi*“ kifejezés egy példájára (egy 1216-diki okiratban), melyet föl is vett hires *Glossarium*-ába s miután ott, ez a bizonyos fizetés örök időkre (in perpetuum) szól, teljes naivsággal kockáztatja meg azt a kérdést, hogy vajjon nem azért nevezték-e „*solidi longi*“-nak „quia in perpetuum sunt solvendi?“ Szolgáljon ez elrettentő például azoknak, kik technikai dolgokban való tudományukat szótárakból merítik. Pedig *Du Cange* numismata is volt.

³) *K. Th. Inama-Sternegg. Deutsche Wirthschaftsgeschichte* II. (1891) 409. lap. Továbbá „ter quinque (denarii) semisolidum faciunt, octo solidi faciunt libram.“ Muffat ékizke a bajor akad. érték. XII. (1872) 204.

⁴) Wolfgernél is egy esetben a *libra* és *talentum* kifejezések synonymák gyanánt szerepelnek.

dátuma 1203. okt. 15. A kölni márka súlya pedig, mint tudjuk, egy fél kölni font, azaz kerekszámban 234 gramm volt. A püspök embere tehát (2340 + 58·5 — 14·6 azaz kerekszámban) 2384 gramm ezüstöt mérlegettetett meg „apud Wiennam“ s ez ott: csak 9 márkát és 6 dénárt nyomott. Bécsben persze bécsi márkával mérlegettek és a 6 dénár alatt egy márka negyvened részét kell értenünk.¹ Ha tehát a kölni márka súlyából kiszámítjuk a bécsi márkáét, ezt 1203-ban körülbelül 264·14 grammnak találjuk, ámbár tudtommal minden író váltig azt állítja, hogy 281·38, illetőleg 280·003 grammot nyomott már a középkorban is.² Mai súlya, mint tudjuk, 280·644 gramm.

Ugyanabból a följegyzésből még az is világos, hogy 2384 gramm ezüstért Bécsben 11 talentumot adtak, tehát egy talentumnyi bécsi dénárban legalább 216·73 gramm ezüst volt; egy dénárban pedig 0·90 gr. Másrészt Muffat táblázatai szerint (id. m. 230. l.) az egykoru *regensburgi* márka súlya 246·144 gramm volt, egy márka fémvegyületben pedig 190·761 gramm szinezüst, melyből 248 dénárt vertek. Tehát egy regensburgi dénár szinezüst tartalma csak 0·769 gramm volt abban az időben. S ez feleletül szolgálhat *Dannenbergnek*, a híres numismatának, kihez *Roehricht* fölvilágosításért fordult a „denarius ratisponense“ értékét illetőleg s akitől azt a választ kapta, hogy ez „ungewiss.“³

Midőn ugyanis a keresztések 1189-ben *házánkon* átvonultak, „in commutatione denariorum vel argenti *Ungari* graviter nostros (t. i. a németeket) angaria verunt quippe... pro Ratisponense unum tantum *Ungaricum denarium* dabant, qui vix *Veronensem* valebant“. Vagyis a magyarok a pénzváltásnál a németeket súlyosan megkárosították, midőn

¹) Így pl. Angliában még manapság is a Troy font 12 unciára s az uncia 20 pennyweightre (értsd dénársúlyra) oszlik; a szó származását a rövidített jelzés (dwt.) is mutatja, melyben a d. pennyt azaz dénárt jelent.

²) Így pl. dr. Arnold *Luschin Münzgesch. Vorstudien* 1871. (az *Archiv für Oester. Gesch.* 47 kötetében) polemizál dr. H. *Sailer*-rel mivel ez azt vitatta (1866-ban), hogy a bécsi márka a középkorban 276·0284 grammot nyomott. Luschin azonban maga is, a dolgozatához függesztett táblázatban a bécsi márka súlyára vonatkozó legrégebb adatot csak „circa 1500—1704“-ből közli. Ezt dr. *Paumgartner* egykoru adataiból következteti (V. ö. *K. A. Muffat* dolgozatát (1870) a bajor akad. tört. értekezéseiben, melyre Luschin több ízben hivatkozik). Maga *Sailer* beismerte később tévedését. Luschin és Muffat egy-egy későbbi dolgozatával czélszerűbben majd a jelen cikk végén fogunk foglalkozni. Jó lesz ugyanis előbb a számadásokkal behatóbban megismerkednünk. Nem tudom mit ért dr. *Friedrich Pichler* az „Aehnlichkeit des steyerischen und Wiener Pfundes“ alatt. Szerinte még 1240 körül is egy Phuntere (azaz talentum, nem Mark) friesachi dénár 240 (nem 160) darabot tett. *Repert d. steirisch. Münzkunde* III. 30. Graetz. 1875.

³) *Beiträge etc.* a jegyzetek közt az 1189. évhez.

a regensburgi dénárt csak egy magyar dénárral váltották be, a mély pedig alig ért föl a veronai dénár értékével. Ugyancsak *Dannenberg* magán közlése szerint (u. o.) egy „Veroneser wiegt 0.32 Gramm“ és III. Béla király magyar dénárjainak „Durchschnittsgewicht“-je 0.31 gramm vala. Csakhogy elhallgatja, hogy a *finom tartalmukat* érti-e vagy nem.

Wolfger számadásaiban az első csoportban csak elvétve van megemlítve, hogy miféle *márkát* vagy *pénzlábat* használt az író, de egy tételből arra a következtetésre kell jutnunk, hogy „*pattavienses*“-t azaz *passauit* kell értenünk. Egy tétel szerint ugyanis: „Item de eodem argento (mint a fönnebb idézetből) cambivit Andreas apud *Cremis* (Krems) decem tal. preter XXXVIII. den. pattavien. pro tal. et dimidio et XL. den. wienn. monete.“ (Zing. 7. 1. 5. jegyz.) A *passau* dénár ezüsttartalma tehát szintén körülbelül annyi volt mint a regensburgié, szorosabban véve 0.768 gramm.

A második csoporthoz tartozó számadásokban ellenben a püspök embere már több mint egy tucat pénzfajtát használt, de nem minden esetben jegyzi föl a pénzlábat s azért az út végével szánelomra méltó zavarba kellett jönnie számadásaival. Sokszor egy és ugyanazon fizetést két vagy háromféle pénznemben eszközölt; így pl. „Rudolfo de Wirthingen... XXX den. frisac. et XXX den. ratispon.“ (Zing. 25.) Azt sem teszi ki mindig, hogy „*sol. longos*“ vagy pedig „*breves*“-t kell-e értenünk. Így pl. „apud *Figürol* expendimus per totum LV sol. imperialium et XX frisac. den. et VI sol. Venetianorum.“ (Zing. 36.) Egypár nappal előbb „apud *Pordinum* (Pordenone) in coquinam“ költött „V tal. et XII sol. breves Venetianorum.“

Legfuresábbak azonban a 8. sz. lapon följegyzett pénzbevéltások. Mindenekelőtt is 1204. júl. 4. vagy 5-kén „apud *Nuoremberch* (cambivit frater Heinricus) IIII marc. et dim. pro V tal. et VI sol. et VI den. Ratispon.“ Itt mindenesetre „*sol. breves*“ értendők, mert júl. 10. vagy 11-dikén „*Ratispone*“ váltott „VI marc. minus fertone et dim. pro VI tal. et VIII sol. et dim.“ (így a pénzláb megnevezése nélkül.) Miután egy talentumban 8 solidus longus volt, ez utóbbi tételt „VII tal. et dim. sol. long.-nak kellett volna írnia, ha 30 dénáros solidusokat értett. Az előbbi följegyzésből az ismeretlen *márka* súlyát 218.45 grammnak, az utóbbiból pedig csak 210.86 grammnak találjuk, ha t. i. Regensburgban csakugyan regensburgi dénárokat vásárolt és nem passauiakat, mely utóbbi föltevés nem valószínű, mert ebben az esetben az ismeretlen *márka* értékeül még valamivel kevesebbet, t. i. csak 210.53 grammot kapnánk.

A következő fejezet szerint: „Apud *Pattaviam* cambivimus II

marc. et unum saetin¹⁾ fris...²⁾ pon. Item ibidem in sextā feria ante inventionem sancti Ste(phan)ii³⁾ II marc. pro XXII sol. longis (:) et dim. fertonem pro XLI den.“ Ez utóbbi két esetben valami más, de úgy látszik, nem a friesachi márkával van dolgunk, mert eredményül *elsőizben* 253·44, *másodizben* 251·90, átlag 253·35 grammot kapunk; ha t. i. passáui dénárokkal van dolgunk, már pedig a *friesachi márka* súlya az irók általános véleménye szerint a középkorban közel annyi volt, mint a *kölni márkáé*.⁴⁾ Legközelebb jár a kérdésben forgóhoz a *prágai márka*, mely 1317-ben 250·11 grammot nyomott.⁵⁾

A bajor városokban eszközölt pénzváltások közt még a következők fordulnak elő: „Aput *Schongowe* (a Lech mellett Felső-Bajorországban) III marc. et fertonem pro V tal. et dim. et VI den. schongow.“ (tehát egy márka ezüst = 312 den.)

„Aput *Augustam* III marc. et III fertones et dim. loth pro III tal. et dim. augusten.“ (Egy márka = 285·6 den.)

„Aput *Werde* (Donauwörth?) III marc. pro III tal. et XII sol. werden. Item ibidem unam marc. et pondus XX denariorum (= $1\frac{1}{12}$ márka) pro XXVI sol. minus III den.“ (Egy márka = 288 den., illetőleg 284·5 den.)

„Aput *Wisemburch* (Weissenburg) III. fertones pro XVIII sol. Nuoremberg. minus III den.“ (Egy márka = 284 den.)

„Aput *Nuoremberch* III marc. et fertonem et dim. pro III tal.“ (Igy! a pénznek megnevezése nélkül. Egy márka = 284·5 dénár.)

A XVI. század elején, mint azt egy egykoru írótól, a már idézett dr. *Paumgartner* révén⁶⁾ tudjuk, volt még régi *müncheni* márka (= 224·512 gramm), *landshuti* márka (A. D. 1457, súlya = 249·460 gramm), *augzburgi* márka (= 235·040 gramm)⁷⁾ és sok más. Miután ezek bizonyára már régebben is léteztek, bajos elképzelni hogy mire gondolt *Finály Henrik*, midőn azt írta,⁸⁾ hogy nálunk I. Béla a magyar (értsd a budai) márkát hozta be a bajor helyett. Ő mindenesetre a *regensburgit* érthette s azon-

¹⁾ 1 *saetin* = fél loth, 2 loth = 1. uncia. Ez utóbbi arányt még a bécsi *Numismat. Zeitschrift* némely dolgozótársa sem ismeri.

²⁾ Kipontozott hely.

³⁾ Júl. 30.

⁴⁻⁵⁾ Luschiannál pl. (a dolgozathoz adott táblázatban) a „*kölni*“ márka = 233·682 gramm a régi *friesachi* márka pedig „circa 233·682.“ A szövegben azonban 231·048 gramm. Pichler szerint a *friesachi dénár magyar okiratban* először 1190-ben fordul elő. *Fejér Cod. VII v. II 330.* esakhogy az *hamisítvány!*

⁶⁻⁷⁾ Muffat. id. m. 238. és köv. l.

⁸⁾ „A régi magyar súlymértékek“ az *Erdélyi múzeum-egylet évkönyveiben* IV. 54. (1867.)

felül a *budai márkát* hibásan 250 gramra becsülte 246·20 gramm helyett.¹⁾

Áttérve már most az *Olaszországban* eszközölt beváltásokra; mindenekeelőtt azt a följegyzést találjuk, hogy (1204. ápr. 11.) „aput *Climmun*. cambivit frater Heinricus tres marc. pro XVIII sol. longis et XXIII den. aquilegensium“; amely tételnek helyességét egy második följegyzés is megerősíti. Tehát egy meg nem nevezett márkáért 188 *aquilejai* dénárt kapott Henrik fráter április 13-án *Pordenone*-nál pedig 2 márkáért 18 talentumot Venetianorum;²⁾ tehát egy márka ezüstért körülbelül $\frac{3}{4}$ *aquilejai* talentumot kapott s ugyanannyi ezüstért 9 *velencei* talentumot. Ez azután meghazudtolja azt amit dr. Luschin állított Velence befolyásáról az *aquilejai* patriarchatus pénz- és mérték-egységeire.³⁾

Április 18. és 19-én „aput *Ferrariam* IIII marc. pro VIII tal. imperialium. Item II marc. pro IIII tal. imperial. minus uno sol. brevi. Item II marc. pro III tal. et XV sol. imperial.“ Itt nyilván szintén „sol. breves“-szel van dolgunk és eredményül kapunk egy márkára 480; 474, 450, átlag 471 dénárt.⁴⁾

Április 20. és 21-én „aput *Bonomiam* XIII marc. et fertonem et dim. pro CVI tal. veron. et XXIII tal. et XII sol. bononien.“ Ennek megfejtésére az időrendtől eltérve az „aput *Biterwam*“ és „aput *Veronam*“ tett. pénzváltásokat kell idéznem.

¹⁾ A *troyesi márka* = 245·58 gramm. Érdekés, hogy a „pound Troy“ még manapság is érvényben van Angliában, csakhogy ennek törvényes súlya ma 373·242 gramm. Tudjuk továbbá, hogy az angol manapság is „pounds, shillings and pence“-szel számítja a pénzt; ez pedig nem más mint a középkori: talenta vagy librae, solidi breves et denarii.

²⁾ Április 15-én „aput *Paduam* unam marc. pro VIII tal. venet.“ Ezért nem tudom másra magyarázni a közbeeső följegyzést április 14-én „apud *Tharvisam* (Treviso) III marc. pro XXX tal. et XXX den. venet.“ mint arra, hogy a „III marc.“ után elfelejtették följegyezni „et fertonem et dim. minus saetin.“ Kisebb eltérésekre persze mindig el lehetünk készülvé, az *árfolyamban* a beváltandó ezüst *finomságában* stb. való változások miatt. Különben v. ö. amit azonnal a *sienai* dénárók értékét illetőleg elmondunk.

³⁾ Id. m. 252. l.

⁴⁾ A német írók még nincsenek egészen tisztában, hogy miféle pénzfajt kell az „*imperialis*“ alatt értenünk. Dr. Arnold *Bussan* közöl két adatot, az egyiket 1191-ből, a másikat 1211-ből. Az előbbiben VI. Henrik császár jogot ad a bolognaiaknak pénzverésre „hoc excepto quod moneta ipsorum nostris *imperialibus* nec quantitate, nec forma nec valentia debet adaequari.“ 1211-ben pedig IV. Ottó megengedi „*civibus Firmane civitatis*“ hogy szintén pénzt verjenek, de az ő „denarii nec in forma nec in pondere coequantur *imperialibus* nostris.“ *Num. Zeitsch.* (1882) XIV. 289. a jegyzetben. Lásd. u. o. és *Carli Rubbi* gróf alább id. művét.

Verona

„Aput *Bitervam* (ápr. 25. körül) . . . III marc. pro XV tal. et VI sol. bonon.“

Továbbá „aput *Veronam* (jún. 9. és 10-én) cambivimus semel octo marc. et dim. et unum sedin pro octoginta et novem tal. et VIII sol. veron. Item ibidem XII marc. et fertonem et unum loth pro CXXVIII tal. et V sol veron. Item ibidem VIII marc. pro nonaginta et quatuor tal. veron.“

Van azonkívül a kiadások közt is egy feljegyzés, hogy „aput *Bonomiam* (in dominica exaudi, azaz jún. 6-án) dabantur pro XL tal. bon. (más helyen: „XL libras ad litteras cambitionis) . . . VI marc. et III unc. et quarta et dim. (Zing, 28. és 46. l.)

Ezekből az adatokból kiszámítva az egy márkára eső dénárok számát, a következő eredményekre jutunk.

Egy márka ezüst = 5 tal. 2 sol. bonon. azaz 1224 bolognai dénár.

Továbbá egy márkáért kapott elsőizben = 2515 den. veron.

másodizben = 2519 „ „

harmadizben = 2507 „ „

átlag tehát 2515 *veronai* dénárt.

Ha már most 106 tal. veron. ezüsttartalmát = 10·115 márkát levonjuk a Bononiánál első izben beváltott 14·375 márkából, marad 4·260 márka a 23 tal. 12 sol. bonon. fejében, azaz 1329 den. bon. a márkára.

A jún. 6-diki pénzváltás szerint pláne majdnem 1500 den. bonon.-t számítottak a márkára. Hibás olvasás itt szintén ki van zárva mert a följegyzés kétszer is fordul elő és Höfer is mindkét izben annak olvasta mint Zingerle.

Dannenberg adataival sem boldogulunk. Szerinte (Roehricht id. hely.) Philipp v. Heinsberg *kölni* érsek dénárja 1·25 grammot¹⁾ nyomott, 634 ezredrész finom ezüsttartalommal és „Münzwerth“-je 0·21 mark volt, a *friesachi* dénáré pedig 0·15 mark. Tehát a *friesachi* dénáré az ő véleményében 0·893 gramm ezüst (t. i. $1·25 : x = 21 : 15$). Már pedig Wolfger emberének egy följegyzése szerint „10 sol. fris.“ értéke egyenlő vala $3\frac{1}{2}$ tal. bonon.-ével. (Zing. 45.) Solidos breves-t véve számításunk alapjául a *friesachi* talentum ezüst súlyául kapunk 107·16 grammot. Miután pedig frater Heinricus márkája 218·45 grammot latolt, jelen számításunk eredményeül kapunk 1712 den. bonon.-t (t. i. 840 den. bon.:

¹⁾ Lamprecht szerint azonban 1·35gramm „reinen Silbers“, *Deutsches Wirthschaftsleben im Mittelalter* II. 479.

x = 107·16 : 218·45) ami még messzebbre vezet az első eredménytől, t. i. 1224 den. bonon.-tól.¹⁾

Van még egy más módunk. Inama-Sternegg közöl egy adatot, mely szerint 1174-ben két *augsburgi* dénár = 1 *friesachit* ért. Fönnebb láttuk, hogy frater Heinricus az ő egy márka ezüstjéért Ágostában kerek-számban 286 den. augusten.-t kapott; friesachit tehát csak feleannyit azaz 143-at kapott volna. A friesachi dénár ezüsttartalma tehát 1204-ben állítólag $\frac{218 \cdot 45}{143} = 1 \cdot 53$ gramm volt, amit bajos elhinni.²⁾

Április 24. vagy 25-én váltottak „aput *Florentiam* V marc. pro XXVII tal. et dim. pisanorum“. Tehát 1320 *pisai* dénárt egy márkára.

A *sienai* dénárokkal ismét homályba jutunk, mert a közölt négy művelet ily eredményeket adott.

Április 27. „Aput *Senam* V marc. et fertonem et dim. pro XXXII tal. et XV sol. senen.“ (Egy márka = 1462 den. senen.) *Rómában* május havában „III marc. pro XV tal. senen. minus III sol.“ (Egy márka = 1188 den. senen.) Május 25-én „Aput *Bitervam* in reditu V

¹⁾ Ugy sem boldogulnak, ha némely író utmutatása mellett a friesachi „Zaehlmak“-ot 144 dénárral számítjuk, mint a kölnit. (12 solidi à 12 denarii). Inama-Sternegg II. 410. Az eredmény ugyanaz marad.

²⁾ A friesachi dénárookra van egy pár más okirati adatunk, de nincs bennük köszönet. A. D. 1207 „tales esse debent, quod V ferta (fertones?) valebant (?) unam marcem puri argenti.“ Luschin a ferta alatt egy kölni Zahlmark negyedrésztét érti. Szerinte továbbá 200 den. fries. = 1 marca puri argenti (ad pondus fries.) Tehát 1 den. fries. ezüsttartalma = 1·155 gramm. Egy másik adat szerint 1242-ben pedig (14 libras numeratas) „Frisacensis monete in tali valore, quod quinque denarii uni (unae?) librae numeratae supradditi marcem puri argenti valeant ponderis Frisacensis.“ „De mint látjuk az idézett két író még abban sem egyezik meg, hogy 160 vagy 144 dénárt kelljen-e a márkára számítani. Ismét 160-at számítva mint előbb, egy friesachi dénár súlyául 1·4 grammot kapunk és így tovább ad infinitum. „Kaum zwei Jahre später“ a friesachi dénárokból „unum talentum et quinquaginta (tehát 290 darab) marcem faciant puri argenti.“ Dr. Luschin véleményében itt egy más márkával, talán a béccsel van dolgunk. Ismét egy más adat szerint A. D. 1257, 1253(?)-ban 272 friesachi dénárt adnak egy friesachi márka ezüstre. (T. i. 20 Marken Fries.-Silber = 34 Zahlmarken Fries.-Pfenn. és 1 Zahlmarke = 160 Pfennige a kölni szokás szerint). — Amit Inama-Sternegg közöl t. i. „A. D. 1207: denarii Frisacenses tales debeant esse, quod V valeant marcem puri argenti“ az valószínűleg merő elrontása annak, amit dr. Luschin közölt. Azonkívül még tudjuk, hogy a magyarok 4 magyar dénárt adtak 2 friesachiért és 4 magyart 5 kölniért és csak 1 magyar dénárt „qui vix Veronensem valebat,“ egy *regensburgiért*. Frater Heinricus, mint láttuk, átlag 2515 veronai dénárt kapott az ő márkájáért, azaz 218·45 gramm ezüstért. Azért nem tudom mire magyarázni Dannenberg állítását, hogy a veronai dénár súlya 0·32 gramm volt. Ennyit egyelőre, hogy megmutassuk, mennyi el'entmondásba kerülünk, ha a számtan próbakövével vizsgáljuk meg az írók adatait.

marc. pro XXIII tal. et XII sol. et VI den. senen.“ (Egy márka = 1134 den. senen.) És végre „apud Senam (május 29-én) VIII marc. pro XLIII tal. et III sol. senen.“ (Tehát egy márkára 1296 den. senen.)

A Rómában való mulatás alkalmával még a következő beváltásokat tették Wolfgerék.

„Aput Romam semel XI marc. pro XXVII tal. et XIII sol. provisensium minus III den. (Tehát 604 den. provis. egy márka ezüstre.) Item ibidem XI marc. pro XXVII tal. et dim. (Egy márka = 600 dénár) Item ibidem XVI marc. pro XL tal. (Egy márka = 600 dénár) Item ibidem III marc. pro VII tal. et VIII sol. et VI den. (Azaz 594 dénár egy márkára.)¹⁾

Előfordul még azonkívül a számadásokban a pénz több más fajtája, mint pl. „lib. anasen.“, „sol. et den. mezan.“ stb. Egy kifejezésből „III sol. mezanorum et provisensium“ azt a következtetést volnánk hajlandók vonni, hogy e két utóbbi pénznem egyenlő értékű volt. Csakhogy egy más beváltás alkalmával (Zing. 30.) adtak „Widoni XXV tal. et. III sol. veron. pro X tal. mezanorum, quos quidam Parmensis apud Mutinam concesserat.“ Már pedig ha 2515 den. veron.-t számítunk ami fráterünk ismeretlen márkájára, az ő 6048 den. veron.-e ért 2405 márka ezüstöt; egy márka ezüstre pedig ilyformán járt 1000 den. mezanorum és mint láttuk csak 600 den. provisensium.

Ha valamely olvasóm azon szerencsés helyzetben van, hogy rendelkezésére áll *Leonardo Fibonacci Pisanonak* az a munkája, melyben az 1202. évben forgalomban volt olasz pénznemek értékei föl vannak jegyezve²⁾ úgy talán tovább fejtegetheti e tárgyat. Carli-Rubbi grófnak vaskos munkája³⁾ nagyon kevés hasznunkra van, a közölt adatok csekély számának következtében.

Befejezésül végeznünk kell most dr. *Luschin* érveivel. Mint tudjuk, ő tekintély a bécsi dénárokról ismeretének terén, melyekről „Die Wiener Pfenninge“ czim alatt hosszú cikksorozatot közölt a bécsi *Numismatische Zeitschrift* 6., 7., 8. és 9. kötetében 1874-ben. Ő ugyilátszik Wolfger püspök számadásait csak kivonatok útján ismerte akkoron és említett cikkében csakis a bécsi és kreamsi beváltások bírálataira szorítkozik. Álláspontját jellemzi az a nyilatkozata, hogy „die Untersuchungen über die Schwere der Wiener Mark dürften durch die Studien Muffat's abge-

¹⁾ Carli-Rubbi közöl egy adatot 1203-ból, melyben a terracinaei püspök vala érdekelve. E szerint „marca una puri argenti, seu quadraginta solidi probisinarum veterum de Flore“ egyértékűek voltak. (p. 390.)

²⁾ Kiadta *Boncompagni* Rómában 1857-ben.

³⁾ Gianrinaldo Carli-Rubbi, *Delle monete d'Italia*. Mantua, 1754.

schlossen sein.“¹⁾ Az ő nézetében tehát a bécsi. márka súlya *res ad-iudicata*, mely ellen nincsen fölebbezés, ámbár ha Muffat érintett tanulmányait közelebbről szemügyre vesszük, azt fogjuk találni, hogy a *bécsi márka* súlyára vonatkozó legrégebb adata csak a XV. század végéről való.²⁾ A legrégebb adat pedig, melylyel *bécsi dénárok* értékére hivatkozik egy 1256-iki okirathól származik, mely szerint „3 Pfund Wiener Pfenninge für 2 Mark Silber“ (82. l.) vagy mint egy latin idézet adja 1262. június 4-én: „... et vendantur viginti marcae pro 30 talentis Wiennensibus.“ (92. l.) Ezekre az idézetekre azonnal szükségünk lesz.

Hogy teljesen méltányolhassuk dr. Luschin következtetéseinek fonákságát, eredeti németiségükben kell azokat ismernünk. „Im Herbste des Jahres 1203“ — ezt írja — „werden dem Hofmeister des B(ischof) Wolfger 10 Mark, 3 Loth Silber Kölner Gewicht für 11 Pfund Passauer (Pfenninge) angerechnet und gleich darauf zu Krems 9 Pfund 6 s. 22 d. Passauer (Pfenninge) gegen $8\frac{3}{4}$ Pfund Wiener Pfenninge, also mit einem Aufgelde von 32 Passauer auf das Pfund Wiener Pfenninge ausgewechselt. Wäre das Silber ganz fein gewesen, so hätten die $10\frac{3}{16}$ Kölner Mark... 2382.408. Gramm,³⁾ das Pfund Passauer (Pfenninge) 216.58 Gramm Feinsilber enthalten und ein Pfund Wiener (Pfenninge) wäre sammt dem Wechselgewinne auf 245.453 Gramm in Passauern gekommen.“

A kiadások jegyzékében nincsen megemlítve, hogy Wolfger embere az ezüstért passauai vagy bécsi dénárokat vásárolt-e, de Bécsben valószínűbben bécsi dénárokat vásárolt. Ami pedig még megmaradt nála a passauai dénárokból, azokat is beváltotta Kremsben bécsiekre. Én legalább így értelmezem a két följegyzést.

Azt is észreveszünk, hogy a latin *praeter* szót *minus*-nak értelmezte Luschin, de mint tudjuk gyakrabban *plus*-t is jelenthet és szerény nézetem szerint azt jelenti a jelen esetben is.

Láttuk továbbá, hogy bajor földön *solidi longi* és *solidi breves*-szel egyaránt számítottak, de azért mégis csak 240 dénár volt egy talentumban; hogy tehát egy passauai talentumra is 240 dénár ment, nem pedig 160. Dr. Luschin azért botlik midőn „decem tal. praeter XXXVIII den. pattavien.“-t $(10 \times 160 - 38) = 1562$ dénárnak számítja. Én $10 \times 240 + 38 = 2438$ -nak számítom.

¹⁾ Id. m. VIII. 268.

²⁾ K. A. Muffat „Gewicht und Gehalt der oester. Pfenninge“. A bajor akadémia értek. XII. kötetében. (1872.)

³⁾ Én kerek számban 2384 grammot számítottam.

A bécsi dénárok számát illetőleg is ugyanabban a fogalomzavarban szenved az említett német tudós, mert $8\frac{1}{2}$ tal. és 40 dénárt bécsi értékben ő $8\frac{3}{4}$ bécsi talentumnak nevez, amit Wolfger embere bizonyára „8 talenta et tres fertones“-nek irt volna. Dr. Luschin tehát $(8\frac{3}{4} \times 160)$ 1400 dénárt vesz számításainak alapjául, én $(8\frac{1}{2} \times 240 + 40)$ 2080-at. Hogy pedig nekem van igazam, az a *Muffatnál* közölt pénzláb-táblázatokból is világos, melyek közül a legrégebb (96. lap.) az 1256—1281-diki időközből való. E tábla szerint 16 lat szinezüsthől 360 dénárt, „viginti marca“-ból tehát 20-szor annyit, vagyis 7200 dénárt értek, azaz „triginta talenta Wiennensia“, (a talentumot 240 dénárnak számítva) ami megegyezik a fönnebb adott idézetekkel az 1256. és 1262-diki okiratokból. Csak abban térek el Muffat-tól, hogy ő a márkára 256 Pfenning-gewichtet¹⁾ számít, én pedig csak 240-et. Meglehet neki van igaza, de okiratbeli bizonyítéka neki sincs. Különben ez, a bécsi márka súlyáról mondott nézetemen lényegileg nem változtat, bármelyikünknek legyen is igaza.

Téved továbbá dr. Luschin abban is, hogy az illető passusban t. i. „acceptit frater Heinricus . . . decem marcas et unum fertonem minus uno loth ad pondus colon. quae non ponderabant apud Wiennam plus quam novem marcas et sex denarios. Illas dedit ipse pro undecim talenta . . . “ teljesen elhanyagolja a *mérlegelésre* vonatkozó följegyzést. Ha a bécsi márka súlya 280 gramm lett volna 1203-ban, úgy frater Heinricus $10\frac{3}{16}$ kölni márkája Bécsben még $8\frac{1}{2}$ márkánál is kevesebbet nyomott volna.

Ennyit egyelőre Wolfger uti számadásairól. A Zingerlénél még közölt 9. és 10. számú darabról, mint már említettem még azt sem tudjuk bizonyosan, hogy mely időközből valók s még az sem bizonyos, hogy a bennük említett „dominus“ alatt a püspököt kell-e értenünk. A használt pénz nemek is teljesen különböznek a többi nyolcz lapon előforduló pénz nemektől s az illető iródeák márkával számítja a dénárokat ily módon pl. „de decem marcarum den. antiquorum“ és alább „summa huius marc. IIII denariorum et XXVI den. Adhuc

¹⁾ 1 Mark (Gewicht) = 16 Loth = 64 Quint = 256 Pfenning-gewicht. Az egész zavar onnan támad, hogy Luschin összetéveszti a Zahlmarkot (marca numerata), mely csakugyan 160 dénárt tartalmazott a Zahlpfunddal (talentum, libra denariorum). Luschinnek tévedése teljesen megfoghatatlan, mert ő is a talentumot helyesen 8 solidusra s a solidust 30 dénárra számítja és csak a szorzásban $(8 \times 30 = 160)$ tévedt el. Mert csakis ily szorzási hibával lehet 10 talentum minus 38 dénárból nála 9 tal. 6 sol. 22 dénár. Különben dr. Luschin számos a bécsi *Numism. Zeitschrift*-ben megjelent dolgozatában a bécsi dénárok talentumára majdnem kivétel nélkül mindig 240 darabot számít.

sunt ibi marc. VI et den. LXXIII, qui campsi sunt pro marc. II et den. LXXII^a stb. Tehát több volt nála eleinte 10 márkánál és az utolsó helyen említett dénárak alatt valószínűleg „denarios novos“ kell értenünk.

A „marca numerata“-ra a jelen esetben 160 dénárt kell számítanunk, mert egy más csoportföljegyzés szerint „marc. dim. hoc sunt mod(ii) sil(iginis) II“; továbbá „marc. I hoc sunt mod. sil. IIII“ és „XX den. h. dim. mod. sil.“ Már pedig ha 20 dénár = egy fél modius rozszsal és egy márka = 4 modius-szal, úgy egy márka numerata denariorum = 4×40 azaz 160 dénárral. Mindezen kiadások egy nagyobb vadászatra vonatkoznak Klagenfurtban és környékén.